

ЎТМИШГА НАЗАР

3 ЖИЛД, 3 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 3, НОМЕР 3

LOOK TO THE PAST

VOLUME 3, ISSUE 3



Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Мургазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

"Ўтмишга назар" илмий журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала "Взгляд в прошлое"
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Кебадзе Мадонна

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия*

Бурдиашвили Майя

*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет, Грузия*

Кожакеева Ляззат Темировна

*тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети,
Қозоғистон Республикаси*

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич

*тарих фанлари доктори, профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети*

Бобожонова Дилором Бобожонова

*тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети*

Зияева Доно Ҳамидовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Аширов Адҳам Азимбаевич

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Агзамова Гулчеҳра Азизовна

*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎЗР ФА Тарих институти*

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна

*тарих фанлари доктори, Тошкент
кимё - технология институти*

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна

*тарих фанлари номзоди, Ўзбекистон
давлат жаҳон тиллари университети доценти*

Эргашева Юлдуз Алимовна

*Тарих фанлари доктори, профессор
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти*

Теймураз Ахалмосулишвили

*профессор, Телавский государственный университет,
Грузия*

Халикова Раҳбар Эргашевна

*тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент
давлат техника университети*

Ишанходжаева Замира Райимовна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б., Ўзбекистон
Миллий Университети*

Кобзева Ольга Петровна

*тарих фанлари доктори, профессор в.б., Ўзбекистон
Миллий университети*

Одилов Аброр Анварович

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Ерметов Аваз Абдуллаевич

*тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Саипова Камола Давляталиевна

*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Джоробекова Айнура Эшимбековна

*тарих фанлари номзоди, профессор, Ташқи ишлар
вазирлиги қошидаги Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси*

Толипов Файзулла Саидович

*Тошкент давлат техника университети доценти,
тарих фанлари номзоди*

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT


1.Арипджанов Отабек КУШОН БАҚТРИЯСИНИНГ СУЯК ЎЙМАКОРЛИГИДАГИ ТАСВИРЛАРНИНГ БАДИИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ ВА РАМЗЛАРИ.....	4
2.Абдураззоқов Сайдулло ЯНГИ ПЕДАГОГИК ВА ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ: ШАКЛЛАНИШ ТАРИХИ ВА МОҲИЯТИ.....	11
3.Икромов Нозим КАВИЙЛАР ТАСВИРЛАНГАН БАҚТРИЯ БУЛЛАСИ.....	19
4.Йўлдошева Зубайда, Боқиев Анвар ЁЗМА МАНБАЛАРНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ....	24
5.Носиров Бунёд, Носирова Феруза ЎЗБЕКИСТОНДА УМУМИЙ ОВҚАТЛАНИШ ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНГА АҲОЛИ ЭҲТИЁЖИНИНГ ОРТИБ БОРИШИ (СОВЕТ ҲУКУМАТИ ЙИЛЛАРИДА).....	32
6.Пардаев Тошкентбой, Бўронов Абдулҳаким ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОНДА ПАХТАЧИЛИК САНОАТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ: НАТИЖАЛАР ВА МУАММОЛАР.....	41
7.Саматова Феруза, Қурбонов Бекжон ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА СЎҒДИЁННИНГ БУЮК ИПАК ЙЎЛИДА АМАЛГА ОШИРГАН МАДАНИЙ АЛОҚАЛАР ТАРИХИ.....	49
8.Толипов Файзулла, Ахророва Севара ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ ДАСТЛАБКИ ЙИЛЛАРИДА ХУСУСИЙЛАШТИРИШ ВА ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ХУСУСИДА.....	54
9.Тогаев Мамаразоқ ТУРКИСТОН ЎЛКАСИДА ТИББИЁТ СОҲАСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИ.....	63
10.Юлдашев Авазбек ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШ РАҲБАР КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИСЛОҲОТЛАР ХУСУСИДА.....	68
11.Қозоқов Тоҳиржон ХОНЗОДАБЕГИМ.....	76
12.Рискулов Шахжохон Д.Н.ЛОГОФЕТ ТАДҚИҚОТЛАРИДА РОССИЯ-АФҒОНИСТОН МУНОСАБАТЛАРИ.....	81

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Рискулов Шахжахон,
Тошкент давлат шарқшунослик институти
таянч докторанти

Д.Н.ЛОГОФЕТ ТАДҚИҚОТЛАРИДА РОССИЯ-АФҒОНИСТОН МУНОСАБАТЛАРИ

For citation: Riskulov Shakhjahan. RUSSIAN-AFGHAN RELATIONS IN D.N.LOGOFET'S RESEARCHES. Look to the past. 2020, vol. 3, issue 3, pp. 81-88

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-3-12>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола XIX аср охири - XX аср бошларида Бухаро-Афғонистон чегараларида хизмат сафарини ўтаган рус генерал-майори, ҳарбий публицист, шарқшунос Д.Н.Логофетнинг ҳарбий соҳадаги фаолияти, унинг асарларида Афғонистон давлати, Россия-Афғонистон ўртасидаги сиёсий ва савдо-иқтисодий муносабатлар билан боғлиқ масалаларни ёритишга бағишланган.

Калит сўзлар: Д.Н.Логофет, Марказий Осиё, Бухоро, Шарқий Бухоро, Афғонистон, экспедициялар, Я.В.Виткевич, А.Бернс, Столетов, Шералихон, Абдурахмонхон, рус божхонаси.

Рискулов Шахжахон,
докторант Ташкентского государственного
института востоковедения

РУССКО-АФГАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ИССЛЕДОВАНИЯХ Д.Н.ЛОГОФЕТА

АННОТАЦИЯ

Настоящая статья посвящена исследованию служащего военной деятельности в Русско-Афганских границах русского генерала-майора, военного публициста, востоковеда Д.Н.Логофета и освещению историю Афганистана, Русско-Афганских политических и торгово-экономических отношений конца XIX - начала XX в. в.

Ключевые слова: Д.Н.Логофет, Центральная Азия, Бухара, Восточная Бухара, Афганистан, экспедиции, Я.В.Виткевич, А.Бернс, Столетов, Шералихан, Абдурахманхан, русская таможня.

Riskulov Shakhjahan Narmaxamatovich,
explorer of Tashkent State Institute of Oriental Studies

RUSSIAN-AFGHAN RELATIONS IN D.N.LOGOFET'S RESEARCHES

ANNOTATION

This article is devoted to the military activities of Russian major general serving in the Russian-Afghan borders, military publicist, orientalist D.N.Logofet, and the coverage in his works of the history of Afghanistan, Russian-Afghan political, trade and economic relations of the late XIXth and early XXth centuries.

Key words: D.N.Logofet, Central Asia, Bukhara, Eastern Bukhara, Afghanistan, expedition, Ya.V.Vitkevich, A.Burns, Stoletov, Sheralixan, Abdurakhmankhan, Russian custom-house.

Долзарблиги: Мазкур мақола Елецк уездиди туғилган ва XIX аср охири - XX аср бошларида Бухоро-Афғонистон чегараларида хизмат сафарини ўтаган Д.Н.Логофетнинг ҳарбий соҳадаги фаолиятини ёритишга бағишланган. Ўрта Осиёнинг Россия томонидан босиб олинган ҳудудларида 1867 йилда маркази Тошкент бўлган Туркистон генерал-губернаторлиги ташкил қилинган эди. Ўрта Осиёнинг жанубий ҳудудлари Бухоро амирлиги таркибига кирган ва рус адабиётларида Шарқий Бухоро деб аталган бўлиб, бу ерлар Россия вассаллигига киритилган эди. Бухоро амирлигига қарашли бу ҳудудларни ва унга қўшни Афғонистонни тадқиқ қилиш мақсадида Россия ҳукумати бир қатор экспедициялар ташкил қилган. Бу каби экспедициялар Россия билан Англия ўртасидаги сиёсий манфаатлар тўқнаш келган нуқтани назоратдан қочирмаслик ниятида ташкил қилинган эди. Бухоронинг Афғонистон билан чегарасида чегара заставалари яъни чегарада соқчилик вазифасини ўтовчи аскарлий бўлинмалар жойлаштирилган.

Рус ҳукумати томонидан Бухоро-Афғонистон чегараларини, қолаверса, Афғонистонни ўрганиш мақсадида ташкил қилинган экспедициялар иштирокчилари томонидан муҳим материаллар базаси йиғилган. Шулардан бири рус офицери Д.Н.Логофет чегара бўйлаб ўтказган тадқиқотларида Бухоро-Афғонистон муносабатлари, хусусан Афғонистон тарихига доир жуда қимматли материалларни қўлга киритган. Д.Н.Логофет илми рус офицерларидан бўлиб, ўзининг хизмат вазифалари доирасида бўлган ҳудудларни тўлиқ ўрганишга ҳаракат қилган ва кўплаб маълумотларни тўплаган-ки, улар бугунги тадқиқотларимиз учун ҳам қимматлидир.

Методлар:

Мақола тарих ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанларда қабул қилинган қиёсий таҳлил, объективлик, тарихий кетма-кетлик, изчиллик, қиёсий таққослашга асосида ёритилди.

Афғонистон давлатининг маъмурий-сиёсий тузуми, иқтисодий ҳаёти, қўшни мамлакатлар, шу билан бирга Россия билан Афғонистон муносабатлари масалаласи XIX асрнинг сўнгги йиллари ва XX аср бошларида А.Галкин, А.Губаревич-Радобылский, Л.Ф.Костенко, В.В.Крестовский, Д.Н.Логофет, А.П.Хорошхин ва бошқа тадқиқотчиларнинг асарларида ёритилган. [2, 3, 4, 6, 7, 8-15, 20].

Тадқиқот натижалари:

Россия давлати ўзининг мустамлака сиёсати манфаатларига мос келадиган вазифаларни ҳал қилиш мақсадида Афғонистоннинг маъмурий-сиёсий тузими, ижтимоий-иқтисодий аҳволи ва маданий ҳаётини ҳар томонлама ўргана бошлаган. Россия шарқшуносларининг ўзига хос хусусияти, уларнинг фаолияти мамлакатнинг ташқи сиёсати вазифалари билан чамбарчас боғлиқлигида эди. Шунинг учун бу ҳолат барча рус тадқиқотчиларининг асарларида ўзининг аксини топган. Тадқиқотчиларнинг аксарияти амалдорлар, ҳарбийлардан иборат бўлиб, улар хизмат вазифалари доирасида Россиянинг Афғонистонга муносабати масаласи билан боғлиқ маълумотларни ҳам тўплаган ва келажакда бу давлат билан алоқаларни ташкил қилиш механизмлари, иқтисодий жиҳатдан Афғонистондан фойдаланиш каби масалалар бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини ҳам билдиришган. Россия тадқиқотчилари Афғонистоннинг бошқарув тизими билан боғлиқ масалалар, статистик маълумотларга ҳам эътибор қаратишган, аҳолининг этник таркиби, қишлоқ хўжалиги аҳволи, аграр масалалар, саноат ишлаб чиқариши, савдо-сотиқ муносабатлари, савдо йўллари, унинг Ҳиндистон, Эрон, Бухоро амирлиги билан савдо алоқаларига ҳам катта аҳамият берганлар.

Россия империяси билан Афғонистон ўртасидаги сиёсий ва иқтисодий алоқаларни ўрнатишда анчагина муҳим роль ўйнаган рус офицери, узоқ вақт мобайнида Ўрта Осиёда хизмат қилган, кейинчалик публицистика билан шуғулланган Д.Н.Логофет 1865 йил 12 мартда Орлов губерниясининг Елецк уезди Гурьев қишлоғида дворян оиласида туғилган. Унга бағишланган нашрларда Д.Н.Логофет Гурьевдан саккиз километр узоқликдаги Полский селосида туғилганлиги айтилган. [17, С.603-604]. У рус армияси генерал-майори, биринчи жаҳон уруши иштирокчиси, ижтимоий-сиёсий мавзуларда асарлар яритувчи адиб ва шарқшуно олим бўлган. Унинг насил насаби дворянлардан бўлиб, отаси Орлов губерниясининг йирик заминдори бўлган.[18, С.14]. Энциклопедик лугатларда логофет оиласи Византиядаги константинопол черкови масъул лавозимларида фаолият юритиб, унга муҳрни сақлаш, канцелярия ва архив бошлиғи, ҳатто ҳисоботларни тузиш вазифалари юклатилганлиги эътироф қилинган. [16, С.1533-1534].

Д.Н.Логофетнинг бутун ҳаёти ҳарбий хизматда ўтган. У дастлаб Орловдаги кадетлар ҳарбий мактабини, сўнг Киев пиёдалар ҳарбий билим юртини тамомлайди. Шундан сўнг Москва университети ҳуқуқшунослик факультетида икки йил мобайнида таҳсил олади. Сўнгра, Санкт-Петербургдаги археология институтидаги шарқ тиллари курсини тамомлаб фаолиятини Марказий Осиёда давом эттиради. Унинг Марказий Осиёдаги фаолияти анчагина самарали бўлиб, бунга унинг шарқ тилларини билганлиги ва маҳаллий аҳоли билан таржимонларсиз мулоқот қилганлиги эди. У хизматини 1882 йилда бухоро-афғон чегарасида Амударё бригадаси қисмида командир лавозимидан бошлайди. 1902 йилдан чегара қўшинлари штаби офицери, 1904 йилдан Чегара қўриқчилар корпуси Амударё бригадаси командири, 1911-1914 йилларда Литва билан Шарқий Пруссия чегара бригадаси бошлиғи лавозимларида фаолият юритган.

Биринчи жаҳон уруши йилларида у жанубий-ғарбий фронтда Пинск эвакуация комиссияси раҳбари, 1915 йилда мамлакат чегараларини қўриқлаш хизмати чегара полки командири вазифаларини бажарган. 1917 йилда унинг соғлиғи ёмонлашганлиги сабабли ҳарбий хизматдан озод этилади. 1918 йил Д.Н.Логофетнинг ҳарбий хизматдаги тажрибаси туфайли, уни яна чегара қўриқлаш хизмати бош бошқармаси ёрдамчиси ва катта инспектори сифатида армияга жалб

қилади. Шунингдек, у 1919-1922 йилларда Москва кавалерия мактаби раҳбари ҳамда йилқиччилик бош бошқармаси жамияти аъзоси ҳам эди. Д.Н.Логофет 1922 йилда тепкили терлама касаллиги туфайли Москва шаҳрида вафот этди.

Д.Н.Логофет поручик (1891 й.), штабс-ротмистр (1909 й.), ротмистр (1899 й.), подполковник (1903), генерал-майор (1916) унвонлари соҳиби бўлиб, бир-қанча орденлар билан тақдирланади. Шарқий Бухоро тарихи ва этнографисини ўрганишдаги хизматлари учун Д.Н.Логофет 1915 йилда бутун Россия империяси ва Туркистон ўлкаси жуғрофия жамияти аъзолигига сайланади. [18, С.74].

XX аср бошларида Д.Н.Логофетнинг Афғонистон тарихи, Россия-Афғонистон ва Бухоро-Афғонистон муносабатларига оид бир нечта асарлари нашр қилинган. [8-15].

Д.Н.Логофет уч жилддан иборат "Ўрта Осиё чегараларида" деб номланган асарининг биринчи китобида Ўрта Осиёнинг Эрон билан чегарадош ҳудудлари, иккинчи китобида Россия-Афғонистон чегаралари ва Каспий денгизи қирғоқлари, Афғонистон билан Россия савдо алоқаларида Бухоронинг роли, Россия билан Афғонистон ўртасидаги чегара масалалари, Россия ҳукмрон доираларининг Бухоро чегараларини қўриқлаш масалалари, Амударё флотилияси ва унда қатнов масалалари тўғрисида маълумот берилади.[9,10,11]. Асарда Ўрта Осиё билан Афғонистон чегараларидаги ҳолатни батафсил ёритишга ҳаракат қилган, чегаралар орқали рус-афғон савдо алоқаларига ва чегара ҳудудларида жойлашган ҳар бир шаҳарларнинг таърифига алоҳида урғу бериб ўтган. [10, С.1-107]. Д.Н.Логофет ушбу асарнинг иккинчи китобида ўрта асрлардан бошлаб то ўзи хизмат қилган йилларгача бўлган даврда Афғонистон билан муносабатлар тарихига оид маълумотларга эътибор қаратган.[9, С.1-208]. Шунингдек, асарнинг учинчи китобида XIX асрнинг 30-йилларидан эътиборан Россиядан Афғонистонга, хусусан Кобулга махсус ҳарбий ва лингвистик тайёргарликка эга бўлган ҳарбий мутахассисларнинг сафарга юборилганлиги ва уларнинг фаолиятлари тўғрисидаги маълумотларни ёритишга эътибор қилган. Бу ўз навбатида Россиянинг Афғонистонга нисбатан тутган сиёсати қандай эди деган саволга ойдинлик киритишга ёрдам беради.

Асарда Россиянинг Осиёга кириб боришини тезлаштирган жараёнларга алоҳида урғу берилган. Ҳатто, 1835 йилда Россия ўзининг махсус вакили сифатида Я.В.Виткевични Кобулга масъул лавозимга тайинланишига аҳамият бериб, унинг маҳаллий тилларни яхши билиши, аҳоли билан бемалол мулоқот қила олганлиги туфайли Афғонистон ҳукмрон доиралари уни ёқтириб қолганлигини таъкидлайди. Муаллиф асарда поручик Я.В.Виткевичнинг Россия билан Афғонистон ўртасидаги муносабатларини ривожлантиришга қўшган хизматларига диққатни қаратади. [10, С.15-16; 19, С.236-255]. Келиб чиқиши полякларга мансуб бўлган Виткевич, полякларнинг 1830 йилдаги қўзғолонида қатнашганлиги ҳамда унинг жуда ўқимишли бўлганлигига алоҳида ўрин берган. Оренбург чегарасидаги заҳматли хизматлари ва оғир шароит Я.В.Виткевичдаги қобилиятни тоблайди. Ўта билимдонлиги сабабли Оренбург генерал-губернатори граф Перовский тавсияси билан Виткевич офицер мансабида, кейинчалик эса ўлка бошлиғи канцеляриясида хизмат қилган. [10, С.15-16]. Шу кезларда Афғонистонга маҳаллий тилларни биладиган мутахассисни жўнатиш зарурати пайдо бўлганда, бу масъулиятли вазифа Я.В.Виткевич зиммасига юклатилган.

Я.В.Виткевич қисқа икки йил ичида Россия-Афғонистон муносабатларини мустаҳкамлашга эришади. Шу вақтларда Англия шимолий-шарқий Ҳиндистондан

Афғонистон йўналишида ҳарбий ҳаракатга келиши рус-афғон муносабатларига соя ташлайди. Айнан шу даврдаги Россия-Афғонистон муносабатлари тарихи унинг даврига қадар номаълумлигича қолаётганлигини ёзган эди. [10, С.18].

Ваҳоланки, Афғонистон масаласи нафақат Россияни, балки инглиз разведкачиларини ҳам диққатини жалб қилган, бу минтақа манфаатлар тўқнаш келган нуқтага айланиб қолган эди. Маълумки, XIX асрнинг 30-йилларида Британия ҳукуматининг махсус топшириғи билан Афғонистон ва Ўрта Осиёга жўнатилган А.Бернс Бухорода афғонларнинг савдо-сотиқ билан шуғулланишига эътибор қаратиб, уларнинг баъзилари Бухоро орқали Россия билан ҳам савдо қилган, деб ёзади. Бу маълумот эса ўз навбатида Афғонистон савдогарларининг Россия билан иқтисодий муносабатларга киришганлигига ишорадир. Масалан, Бернс билан бирга Кобулдан Дулат деган афғон савдогари савдо қилиш учун Бухорога келганлиги, у ердан Россияга бормоқчи бўлганлиги ҳақида ёзиб қолдирганлигини эслатиш кифоя.[1, С.246].

Ҳиндистон, Кобул ва Бухоро ўртасидаги савдо ишларини Ғазна туманида яшовчи афғон қабилалари - лоҳанийлар олиб борган. Лоҳанийлар ҳақидаги маълумот ўша даврда Бухорода бўлган Демезон томонидан ҳам эслатиб ўтилган.[5, С.77-78]. Бухорода 1835-1836 йилларда бўлган унинг зомондоши рус офицери, шарқшунос, сайёҳ-тадқиқотчи, Россиянинг Афғонистонга жўнатилган элчиси, дипломат, рус разведкачиси Я.В.Виткевич ҳам тасдиқлайди. [5, С.77-78].

Фикрини давом эттириб Д.Н.Логофет, XIX асрнинг 60-70 йилларида Россиянинг Ўрта Осиё ҳудудида олиб борган ҳарбий ҳаракатлари оқибатида Хива, Бухоро хонликлари ва Закаспий вилоятининг аста-секин босиб олиниши ва бу ҳудудларнинг Россия давлати таркибига қўшиб олиниши Россияни Афғонистонга яқинлаштирганлиги, у билан яхши қўшничилик муносабатларига қулай шароит яратганлигини эътироф қилган. Афғонистон тахтига келган Шералихон даврида Афғонистон бозорларида савдо қилаётган рус савдогарларига жуда яхши имкониятлар очилганлиги қайд этилган. Бу даврда Россия давлати Кобулга генерал Столетов бошчилигида махсус элчилик жўнатганлигини эътироф қилган. Элчилик Афғонистонда бир неча ой бўлган.

Амир Абдурахмонхоннинг тахтга келиши ва унинг Англиядан катта миқдордаги ёрдам олиши оқибатида Россия Афғонистон муносабатлари оғирлашган ва бу жараён узоқроқ давом этган. Оқибатда Афғонистон бозорларига рус товарлари киритилмай қўйган, бу товарларга нисбатан талаб ошиб борганлиги Афғонистон ҳукмрон доираларини Россияга нисбатан сиёсатини ўзгартиришга мажбур қилдики, рус савдогарлари яна Афғонистонга қатнай бошладилар. Айниқса, 1889 ва 1890 йиллардаги савдогар Засипкиннинг сафарлари қизиқарли бўлиб, у шимолий Афғонистоннинг асосий шаҳарларини кезиб чиққан. Асарда Россиянинг Афғонистон билан яқинлашишида Закаспий вилоятининг собиқ бошлиғи А.В.Комаровнинг катта хизматлари борлиги алоҳида таъкидлаган. Пенда ноziри подполковник Тарахановга бутун чегара чизиги генерали Наиб-Салор билан музоқора ўтказиб, Афғон амиридан рус савдогарларининг Афғонистонга кириб келишига рухсат олиб беришни сўраш буюрилган эди, чунки Абдурахмонхон рус савдогарларининг Афғонистонда савдо қилишини таъқиқлаб қўйган эди. [10, С.17-18].

Афғонистон амири рус савдогарларининг мамлакатда савдо ишларини олиб боришларига рухсат беради, натижада икки давлат ўртасидаги муносабатлар йўлга қўйилган ва мустақамланган. Аммо кейин бирдан, подполковник Тарновский

Афгон чегарасидан ўтиб ҳеч қандай рухсатсиз Афғонистон қалъасининг кичик қисмини эгаллаган, аҳолини эса рус вассаллигини тан олишга мажбур қилган. Бу воқеа полковник Ионов отрядларининг Помирни эгаллаши билан бир даврга тўғри келган. Инглизлар бу воқеадан фойдаланиб қолишади, Россия билан ҳар қанақа муносабатлар тўхтатилади. 1895 йилда Россия билан Афғонистон ўртасидаги Сарикўл дарёсидаги (Герируд) Вахандарё қишлоғидан Тажан дарёси бўйидаги Кала-Панж қишлоғигача бўлган оралиқдаги чегара чизиги аниқлаб олинади. Шу даврдан бошлаб Россиянинг Афғонистон билан расмий муносабатлари тўхтатилади, аммо савдо-сотиқ алоқалари эса аста-секин ривожланиб боради, рус товарлари Шимолий Афғонистон бозорларида кўплаб сотилаётганлиги эътироф қилинган. Д.Н.Логофет Афғонистонда катта маъқега эга бўлган Англиянинг Афғонистонни Россия билан барча муносабатларини узишга даъват қиладиган ҳамма чораларни кўрган, деб таъкидлайди. [10, С. 18].

Асарда 1893 йилда Россия молия вазирлиги Марказий Осиё савдо ишлари масаласини қайта кўриб чиқиш мақсадида, Кобеко бошчилигида махсус комиссия тузади. Комиссия Бухоро амирлиги ва Россия божхона тизимини бирлаштириш, шунингдек, Бухоро ва Афғонистон чегара қисми ўрнида рус-бухоро божхона тизимини ўрнатиш масаласини кўтариб чиқади. Натижада, 1894 йилда подшо ҳукумати бухоро-афгон чегара постида рус чегара кўриқлаш хизматини жорий этиш тўғрисида фармон чиқаради.

1894 йилда Россия ҳукумати Бухоро ва Хива чегараларидаги барча божхона пунктларини олиб ташлаб, уларнинг ўрнига Россия чегара чизигини ўрнатади, натижада Бухоро - Афғон чегараларида рус божхоналари фаолият юрита бошлади. Рус божхона тизимининг ўрнатилишидан кўзланган асосий мақсад, Афғонистонга ўтказиладиган турли хил маҳсулотларни назорат қилишдан иборат эди. Д.Н.Логофетнинг таъкидлашига кўра, Афғонистонга олиб чиқиладиган рус товарларининг ҳажминини ошириш учун "Молия вазирлиги айрим рус товарларини Афғонистонга олиб чиқишни кўпайтириш мақсадида уларга имтиёз белгилади, шу йўл билан Афғонистон бозорларида рус товарларининг инглиз товарлари билан рақобатлаша олишига ижобий шароит яратиб беради". [8, С.129]. Имтиёз берилган товарлар рўйхатига мануфактура маҳсулотлари, керосин, гугурт ва шакар киритилган. Кўриб ўтиладиган даврда Россиянинг Афғонистон билан товар айрбошлаши 5 миллион рублгача етган.

Хулосалар:

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, XIX аср охирлари - XX аср бошларида Д.Н.Логофет фаолияти жуда серунум бўлиб, ўзидан кейин кўплаб тарихий асарларни қолдирган. Унинг асарларини Россия империясининг Афғонистонни иқтисодий жиҳатдан эгаллаш, унга сиёсий таъсир ўтказиш мақсадида кўзлаган ниятларини амалга ошириш сари қилинган ишлардан бири сифатида баҳолаш мумкин. Д.Н.Логофетнинг узоқ йиллик изланишлари ва тадқиқотлари Россия манфаатларига хизмат қилган бўлиб, Афғонистонга сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан таъсир ўтказиш ҳамда Марказий Осиё ва Афғонистонда Англия манфаатларига қарши курашишга қаратилган эди.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Бернс А. Путешествие в Бухару. Ч. II. - М., 1848. [A. Berns. Travel to Bukhara. P. II. - M., 1848].

2. Галкин А. Краткий очерк Бухарского ханства. //Военный сборник. 1890. Т. 196. № 12. - С. 413-416. [Galkin A. A brief outline of the Bukhara Khanate. // Military collection. 1890. T. 196. No. 12. - P. 413-416].
3. Губаревич-Радобыльский. Значение Туркестана в торговле России с сопредельными странами Азии. Материалы для изучения хлопководства. Вып. II. - СПб., 1922. [Gubarevich-Radobylsky. Importance of Turkestan in Russian trade with neighboring Asian countries. Materials for the study of cotton. Vol. II. - SPb., 1922.].
4. Губаревич-Радобыльский А. Экономический очерк Бухары и Туниса. - РЭО, 1905. [Gubarevich-Radobylsky A. Economic story of Bukhara and Tunisia. - REO, 1905.].
5. Записки о Бухарском ханстве (Отчеты П.И.Демезона и Я.В.Виткевича). - М.: Наука, 1983. [Story about Bukhara Khanate (Reports P.I.Demezons and Ya.V.Vitkevich). - M.. Nauka, 1983].
6. Костенко Л.Ф. Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности. - СПб., 1870.[Kostenko L.F.Central Asiaand the establishment of Russian citizenship in it. - SPb., 1870].
7. Крестовский В.В. В гостях у эмира Бухарского. - СПб., 1887. [Krestovsky V.V. Visiting the Emir of Bukhara. - SPb., 1887].
8. Логофет Д.Н. Страна бесправия. Бухарское ханство и его современное состояние. - СПб., 1909. [Logofet D.N. The country of lawlessness. Bukhara Khanate and its situation statement. - SPb., 1909].
9. Логофет Д.Н. На границах Средней Азии. Путевые очерки в 3-х книгах. Кн.: I. Персидская граница. - СПб., 1909. [Logofet D.N. On the borders of Central Asia. Travel reports in 3 books. I book. Borders Persian. - SPb., 1909].
10. Логофет Д.Н. На границах Средней Азии. Путевые очерки в 3-х книгах. - Кн.: II. Русско-Афганская граница, - СПб., 1909. [Logofet D.N. On the borders of Central Asia. Travel reports in 3 books. II book. Borders Russian-Afghan. - SPb., 1909].
11. Логофет Д.Н. На границах Средней Азии. Путевые очерки в 3-х книгах. - Кн.: III. Бухарско-Афганская граница, - СПб., 1909. [Logofet D.N. On the borders of Central Asia. Travel reports in 3 books. III book. Borders of Bukhara-Afghan. - SPb., 1909].
12. Логофет Д.Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. В 2-х томах. - СПб., 1911. [Logofet D.N. Bukhara Khanate under the Russian protectorate. In 2 volumes. - SPb., 1911].
13. Логофет Д.Н. В забытой стране. Путевые очерки по Средней Азии. - Москва, 1912. [Logofet D.N. In a forgotten country. Travel reports in Central Asia. - Moscow, 1912].
14. Логофет Д.Н. Кулябское бекство // Туркестанские ведомости /газета - 1905. 27 июля (9 августа). [Logofet D.N. District of Kulyab // Turkestan's Gazette / newspaper . - 1905. July 27 (August 9).]
15. Логофет Д.Н. По Каспийскому морю и персидской границе: путевые очерки по Средней Азии. - СПб., 1903. [Logofet D.N. On the Caspian Sea and the Persian border: travel reports in Central Asia. - SPb., 1903].
16. Полный православный богословский энциклопедический словарь Т. II. Изд-во П.П.Сойкина. - СПб., 1913. - С.1129-2464. [Complete Orthodox Theological Encyclopedic Dictionary T. II. Publishing House of P.P.Soykin. - SPb., 1912. - P.1129-2464].
17. Русская интеллигенция. Автобиографии и биобиблиографические документы в собрании С.А.Венгерова: аннотир. Указ.: в 2-х т. - СПб., 2001. - Т. 1. - С. 603-604.

[The Russian intelligents. Autobiographies and biobibliographic documents in the collection of S. A. Vengerov: annotir. Degree: in 2 volumes. - SPb., 2001 .- Т. 1. - P. 603-604].

18. Соловьёв В.С. Д.Н.Логофет-исследователь Восточной Бухары. - М. 2015. [Solovyov V.S. D.N.Logofet - researcher of Eastern Bukhara. - M. 2015].

19. Халфин Н.А. Россия и ханства Средней Азии. - М.: Наука, 1974. [Khalfin N.A. Russia and Khanate Central Asia. - M.: Nauka, 1974].

20. Хорошхин А.П. Сборник статей, касающихся до Туркестанского края. - СПб., 1876. [Khoroshkhin AP Collection of articles relating to the Turkestan region. - SPb., 1876].

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№3 (2020)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000